

סבוראים

תקופת הסבוראים

בזמן הסבורים סבלו היהודים בבבל
מרדיפות מלכי פרס, ומשום כך הגיעו
אלינו ידיעות מעטות מחיי החכמים
האלה ומקורותיהם.

... ולפי דרך זו נתוספה **הוראה דור אחר דור עד**
רבינא, ואחר רבינא נפסקה, כמו שראה שמואל
ירחינאה בספרו של אדם הראשון, שהיה כתוב בו
אשי ואבינא **סוף הוראה**.

ואחר כך אף על פי שודאי לא היתה הוראה, **היו**
סבוראים שפירשו **פירושם הקרובים להוראה**, והם
נקראו רבותינו הסבוראים.

מניין שטרות:

הכוונה היא למניין הסלוקי שהחל בשנת 311 לפנה"ס, עם הקמת הממלכה הסלווקית.

מנין זה היה נהוג בקרב יהודי בבל עד למאה ה-11 לסה"נ.

עבודה זרה י ע"א:

דתניא: בגולה אין מונין אלא למלכי יונים בלבד.

רב שרירא גאון (אגרת רש"ג (תרגום עברי), רבנן סבוראי אות קז-קח)

**ורובם של רבותינו הסבוראים מתו בשנים מועטות, שכן פרשו
גאונים בספרי זכרונותיהם בדברי הימים.**

בשנת תתט"ו מת רבינו סמא בנו של רבינו יהודאי בסיון, ואומרים
שהיה דיין בשער.

ובאחד בשבת שהיה רביעי באדר שנת (תתי"ז) [תתי"ו] מת רב אחאי
בן רב הונא.

ובניסן שנה זו מת רב רחומי, ויש מחליפין רב רחומאי.
ובשנת תתי"ז בכסלו מת רב שמואל בן יהודה שמן פומבדיתא,
ובאדר מת רבינא בן אמוציא.

ובשנת תתי"ט מת רב הונא ראש הגולה.

ובשנת תתכ"ב ביום הכפורים היה זעם ומת רב אחאי בנו של רבה בן
אבוה.

רב שרירא גאון (אגרת רש"ג (תרגום עברי), רבנן סבוראי אות קז-קח)

ובשנת תתכ"ו מת רב תחנא ומר זוטרא בני רב חיננא.

ונשאר רב יוסף גאון בישיבתנו כמה שנים.

ואחר כך רב עינא בסורא ורב סימונא בפומבדיתא.

ואחר כך רב רבאי מרוב ומישיבה שלנו היה, ואומרים שהיה גאון.

והיו שנות שמד וצרות בסוף מלכות פרסיים, ולא היו יכולין לקבוע פרקי ולהושיב ישיבה, ולנהוג בתפקיד הגאונים, עד לאחר כמה שנים, שבאו רבותינו שלנו מפומבדיתא לסביבות נהרדעא למדינת פרוז שבור.

ואלה **הגאונים** שהיו במדינה שלנו בפומבדיתא אחר הדברים האלה בסוף מלכות הפרסיים. בשנת **תת"ק** שנה מלך מר חנן מאשקייא (...)

תחילת הגאונים (סוף הסבוראים?): 589

רש"ג נותן לנו רשימה של 14 סבוראים:

רב יוסף,

רבנא סמא בריה דרבנא יהודאי,

רב אחאי בר רב הונא,

רב רחומי,

רב שמואל בר יהודה דמן פומבדיתא,

רבינא בר אמוציא,

רב הונא ריש גלותא,

רב אחאי בריה דרבה בר אבוה,

רב תחנא

ומר זוטרא בני רב חיננא,

רב יוסף גאון,

רב עינא,

רב סימוניא,

רב רבאי מרוב.

הדור הראשון:

רבה יוסי הוא ראש רבנן סבוראי ... ובשנת כ"ד לגדולתו שהיא
דר"ס והיא שנת תתי"א למנין שטרות ... נחתם התלמוד ...

הדור החמישי:

מר רבא ומר הונא. מר הונא בסורא ומר רבא בפום בדיתא.
ואחריהם רב שישנא ורב בוסאי. רב שישנא היה נקרא משרשיא בר
תחליפא וארבעה אלה דור אחד הן.

ונפטר רב משרשיא בר תחליפא **בשנת דתמ"ט והוא סוף רבנן**
סבוראי. נמצאו רבנן סבוראי חמשה דורות ושנותיהם קפ"ז.

סוף הסבוראים (תחילת הגאונים): 689

פעילותם של הסבוראים

1. סדר תנאים ואמוראים (חלק א)

ואחריהם רבן סבוראי **שבזכותם נמתחו**
שמים ונרקעה הארץ עד ר' גידא ורב סימונא
שהיו סוף סבוראי. **ולא הוסיפו ולא הפליגו**
מדעתן כלום אלא תקנו פרקים שבכל תנויי
כסדרן.

אבל עוד לא נגמר סידורו בימיהם ... עד שבאו הסבוראים
ו"חתמוהו": "תיקנו פרקים שבכל תנויי כסידרן";

זאת אומרת **סידור חיצוני ברובו בלי לשנות דבר** ("לא
שינו"), חוץ מהוספות וקשרים שבין מימרות וסוגיות,
קשרים שאמנם הם משנים לפעמים את כל הסוגיא ואת
כל מקוריותה;

הם העבירו סוגיות ממקום למקום, השלימו את האחת
בשניה, והשתדלו להשוותן.

**הפסקא הזאת בסתו"א מדברת במפורש בשבחים
של רבנן סבוראי, "שבזכותם נמתחו השמים"
ונתרחבו יריעות התלמוד, ואף הארץ נרקעה
מתחתם בשל תוספותיהם הפרשניות והשלמותיהם
בפסיקת ההלכה. ולא הוסיפו על של אחרים, "אלא
תקנו פרקים ... כסדרן".**

2. רב שרירא גאון (אגרת רש"ג (תרגום עברי), כתיבת התלמוד אות עט)

ואחר כך אף על פי שודאי **לא היתה הוראה**, היו סבוראים **שפירשו פירושים הקרובים להוראה**, והם נקראו רבوتינו הסבוראים. **וכל מה שהיה תלוי ועומד פירשוהו [הסבוראים]**.

כמו **רב רחומי ורבה ורב יוסף ורב אחאי מבי חתים**, שאמרו בהמביא גט ממדינת הים וצקלג וכו'. ובי חתים היא עיר בסביבות נהרדעא.

ורב רבאי מרוב, שמפרש במסכת סנהדרין, שאמר ר', היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה כדי שתטרף דעתו עליו, משום שנאמר תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. ושנה, נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות אותו משלהן. ושאלו ואם אינן מתנדבות משלהן, משל מי, אמר רב רבאי דמן רוב, מסתבר משל צבור, משום שנאמר "תנו". וגם רוב עירו של רב רבאי היתה בסביבות ישיבות נהרדעא, ואמרו רבנן שרב רבאי היה גאון והאריך שנים הרבה.

2. רב שרירא גאון (אגרת רש"ג (תרגום עברי), כתיבת התלמוד אות עט)

וכמה סברות נקבעו בגמרא, שהן מרבותינו האחרונים, כגון
רב עינא ורב סימונא.

וקבלנו [במסורת] מן הראשונים שהגמרא של "האשה ניקנית
בג' דרכים", ששנינו בראש "מנא הני מילי" וכו' עד "בכסף מנא
לן" כל אותן התשובות והקושיות שתרצו בגמרא, רבותינו
האחרונים הסבוראים תרצון וקבעון [בתלמוד].

2

שני המקורות העתיקים מתקופת הגאונים, על אודות
רבנן סבוראי, ששרדו לפליטה גדולה בידינו, מסכימים
איפוא ביניהם גם באשר ליצירה הסבוראית. ומתוכם
משמע איפוא ממש להיפך ממה שהיה מוסכם ומקובל
עד כה.

היצירה הסבוראית אינה יצירה קיקיונית שנעלמה מיד
בראשיתה, אלא הלכה והתגברה במשך חמשה
דורות. ורבנן סבוראי היו אלה שהביאו את התלמוד
הבבלי לאותו שכלול שבו הגיע אל הגאונים.

לע"ד אין ספק שחלקים נכבדים מכל סגנון מסוג "קא סבר, סברוה, סבירא להו, סבירא לן, מסתברא" וכדו', **ובאופן כללי כל הקשור לפעל "סבר" הינו מרבן סבוראי,**

וזוהו לפי הנראה כוונתו של רש"ג באגרתו (עמ' 71): "וכמה **סבוראי** אקבעו בגמ' דאינון **מרבן בתראי** כגון רב עינא ורב סימונא" ... אלו הן הסברות שהוכנסו לתלמוד להסביר עמדות, ולהכריע ביניהן כשאינן אמצעי הכרעה הילכתי אחר מחוץ לשקול הדעת.

יש לשער שגם מסיבה זו מכונים הם רבן סבוראי.

כמו שכתבנו כבר במאמרנו בסיני (כרך ק"ה), תקופת רבן סבוראי נפתחת ומתמשכת בתקופת צרות ושמד על ישראל שבבבל. לכן כבכל תקופה מסוג זה בתולדותינו, **מפסיקים את ההרחבה ואת החדוש, ומתמקדים בפרשנות הקיים ובמיונו.**

פירוט פעילותם של הסבוראים

1. סוגיות עצמאיות

רב שרירא גאון (אגרת רש"ג (תרגום עברי), כתיבת התלמוד אות עט)

וקבלנו [במסורת] מן הראשונים שהגמרא של "האשה ניקנית בג' דרכים", ששנינו בראש "מנא הני מילי" וכו' עד "בכסף מנא לן" כל אותן התשובות והקושיות שתרצו בגמרא, רבותינו האחרונים הסבוראים תרצון וקבעון [בתלמוד].

קביעה זו מוסכמת גם על ראשונים רבים.

אם נתבונן בסוגיה זו ביתר עיון, נוכל לאפיין אותה ב2 קריטריונים:

האחד, עיסוק בנושא טכני,

והשני, סוגיה שלא מוזכרים בה שמות האמוראים המדיינים.

סוגיה כזו היא בד"כ סוגיה סבוראית.

2. הוספות סבוראיות

סוגיות רבות כוללות חלקים או קטעים שלמים, עליהם יש לנו עדויות של ראשונים שהם קטעים סבוראים.

רמב"ם (פיהמ"ש זבים פ"ד מ"ו)

... ומלה זו כלומר מדף יש שנשתמשו בה לענין אחר של טומאה כמו שבארנו בעשירי דפּרה, **ועל אותו ענין אמרו בתלמוד <נדה ד'> מאי מדף דכתיב קול עלה נדף**, כלומר שהוא ענין תנוּדה, **ופירוש זה אינו מעצם הגמר, אלא היא הגהה מפירוש רבנן סבוראי וכתבוה המעתיקים בתוך הדברים ולא העירו על כך**, אבל ענין זה שאנחנו בו כאן מטומאת מדף עיקרו מן נדף והוא נגזר ממה שאומרים ריחו נודף כלומר מתפשט ...

רמב"ם (פיהמ"ש כריתות פ"ג מ"ה)

והיותר קרוב לדעתי כי **לשון זה פירוש ושמא הוא לרבנן**
סבוראי וכבר נתעסקתי כמה פעמים בביאור לשון זה והוא
כולו לדעתי טעות.

כסף משנה (הל' חמץ ומצה פ"א ה"ו על נזיר לז ע"א)

וכמדומה שראיתי בשיטת הרשב"א לפרק אלו עוברין
שהוא מדברי רבנן סבוראי ויש הוכחה לדבר דבסוגית אלו
עוברין ליתא.

3. פסיקת הלכה

בכמה וכמה סוגיות בש"ס אנו מוצאים ביטויים של פסיקת הלכה, כגון: "והלכתא", "והאידנא...";
חתימת הסוגיה בפסיקת ההלכה נעשתה ע"י הסבוראים.

ר"ש אומר עד שתינקב ...

כי סליק רבי זירא, אשכחיה לרב ביבי דיתיב וקאמר, א"ר מלוך א"ר יהושע בן לוי: הלכה כר"ש, א"ל: חיי דמר, דאנא ורבי חייא בר אבא ורב אסי איקלעינן לאתריה דרבי מלוך, ואמרי ליה אי אמר מר הלכה כרבי שמעון ואמר לן אין הלכה כר"ש אמרי. ואת מה בידך? א"ל, הכי א"ר יצחק בר אמי אריב"ל: הלכה כר"ש. **ואין הלכה כרבי שמעון.**

רש"י

ואין הלכה כרבי שמעון. גמרא קא פסיק ליה **ובישיבה**
האחרונה נפסקו ההלכות הללו הפסוקות סתם בגמרא:

איך ניתן לזהות סוגיה סבוראית?

1. התבססות על עדויותיהם

של הגאונים והראשונים

רב שרירא גאון (אגרת רש"ג (תרגום עברי), כתיבת התלמוד אות עט)

וקבלנו [במסורת] מן הראשונים שהגמרא של "האשה ניקנית בג' דרכים", ששנינו בראש "מנא הני מילי" וכו' עד "בכסף מנא לן" כל אותן התשובות והקושיות שתרצו בגמרא, רבותינו האחרונים הסבוראים תרצון וקבעון [בתלמוד].

2. על פי שמות החכמים המופיעים בסוגיה

רב שרירא גאון (אגרת רש"ג (תרגום עברי), כתיבת התלמוד אות עט)

כמו **רב רחומי ורבה ורב יוסף ורב אחאי מבי חתים**, שאמרו
בהמביא גט ממדינת הים וצקלג וכו'. ובי חתים היא עיר בסביבות
נהרדעא.

ורב רבאי מרוב, שמפרש במסכת סנהדרין, שאמר ...

בנוסף – סביר להניח, כי כל דיון אנונימי בדבריהם של
אחרוני האמוראים שייך ל"רבנן סבוראי".

3. על פי מטבעות לשון ומונחים אופייניים

החוקרים מייחסים לסבוראים את הלשונות והמונחים האלה:

- מניינא למעוטי מאי
- זה הכלל לאיתויי מאי
- מסתברא, סברוה, סבור מינה, ותסברא
- האידנא
- אמרו
- והילכתא
- כלומר לא סבירא לי
- תרגמה

3. על פי מטבעות לשון ומונחים אופייניים

• ולא היא

• לישנא אחרינא

• השתא דלא איתמר הילכתא לא כמר וכו'

• דקארי לה מאי קארי לה

• דאמרינן בעלמא

• מאי ואומר

• למה לי למיתני

אמנם , רבים מלשונות אלו מצויים גם אצל האמוראים,

אבל השימוש בהם מועט.

3. על פי מטבעות לשון ומונחים אופייניים

תוס' (זבחים קב ע"ב)

פריך רב אחאי. **בכל מקום לשונו משונה** כדאשכחן
בריש כתובות (דף ב:) פשיט רב אחאי ומתוך כך היה
אומר רבינו שמואל דהוא רב אחאי ... **שהיה מרבנן**
סבוראי דבתר רבינא ורב אשי דהוסיף הוראה וכתבו
אחרי כן דבריו בסוף הש"ס ומיהו בההיא דכתובות
אשכח רב אשי דמיירי בתריה:

4. על פי קווים אופייניים לסוגיה הסבוראית

- סוגיה שעוסקת בעניינים לשוניים
- סוגיה שעוסקת בסגנון המשנה
- סוגיה שאין בה חידושי הלכות

הסוגיות הסבוראיות שואלות שאלות בלתי הכרחיות

(מי אמר שהמניין בא למעט שאתה שואל מה זה בא למעט, אולי זה בא להקל על הזיכרון?)

4. על פי קווים אופייניים לסוגיה הסבוראית

הסבוראים עושים למשנה מה שר' עקיבא עשה לתורה.
כמו שר' עקיבא היה דורש תילי תילים של הלכות על
קוצו של יו"ד - כך הסבוראים עושים למשנה. לדעתם,
'הטקסט מקודש' וכל מילה שקולה.

4. על פי קווים אופייניים לסוגיה הסבוראית

אברהם ווייס (היצירה של הסבוראים, עמ' 10-11)

הסוגיה (היינו סוגית ריש גיטין) עושה כמעט רושם של **הרצאת פתיחה** כביכול. עוד סוגיות מקיפות כאלו בראש המסכת, העושות רושם כזה, יש ביבמות ובקידושין ובערכין ...

ובמסכתות אחרות יש בראש המסכת מעין סוגיא קצרה או הערה הנראית להיות מאוחרת, ע' ברכות, עירובין וסוכה, תענית, מ"ק, נדרים ונזיר, סוטה, שבועות, מכות, זבחים ומנחות ...

כמעט בכל מסכת ומסכת טבועה הסוגיא הראשונה באיזו מדה שהיא בחותם מאוחר.

מעמד דברי הסבוראים

מצינו בתשובת הגאונים ז"ל דכל הך הוייא דהך סוגיא
עד הכא דבתר הוראה היא ומר רב הונא גאון מסורא
איהו תני לה ואיהו הוא דאסר כנתא וביומוהי תקינו
תקנתא דמורדת דנהיגו בה הגאונים ז"ל, ואפ"ה
טרחנא לעיל לפרושה ולמפרך ותרוצי בה **דגמרא**
דרבנן סבוראי דוקא (=מדוייקת) היא.

ושמיע לי 'ונחזי זוזי ממאן נקט' הגהה היא בספרים
ומסתברא גרסא דרבנן סבוראי מרישא דפרקין עד
לימא מתניתין כההיא גרסא דרישא פרקי דקדושין.

ולשנא ונחזי זוזי ממאן נקט **לא שייך הכא** דהא
מתניתין דשנים אוחזין לא מיירי בבעל המקח, והוה
ליה למימר נחזי למאן יהיב זוזי... **אלא אגב שיטפא**
דקדושין כתיבי לה הכא.

ומקצת גדולי רבותינו אמרו דחושבנא דרבנן קושטא
הוא, **ולא גרסינן** 'ולאו מילתא היא', **דלאו לישנא**
דתלמודא הוא אלא רבנן סבוראי דהוו בתר הוראה
כדאשכחן טובא בתלמודא.

רמב"ם (פיהמ"ש כריתות פ"ג מ"ה)

והיותר קרוב לדעתי כי לשון זה פירוש ושמא הוא לרבנן
סבוראי וכבר נתעסקתי כמה פעמים בביאור לשון זה
והוא כולו לדעתי טעות.

כסף משנה (הל' חמץ ומצה פ"א ה"ו על נזיר לז ע"א)

וכמדומה שראיתי בשיטת הרשב"א לפרק אלו עוברין
שהוא מדברי רבנן סבוראי ויש הוכחה לדבר דבסוגית אלו
עוברין ליתא.

וה"ר שמואל טרח בפירושו להעמיד דברים הללו ולומר שהיין
טעון ברכה לאחריו במקומו ולא נתיישרה דעתי בדבריו ואנן
תניא כותיה דרבי יוחנן גרסין בהא ברייתא בתרייתא
דבמסקנא **בודאי שאין לנו כיוצא בזה בכל התלמוד תיובתא**
דפלוני ותניא כוותיה אלא יש לומר שמא חיצונה היתה
שהגיעה ליד רבן סבוראי מאחרי סתימת התלמוד וקבעה
בגמ' וכיון דעלתה לראשונים ההיא דר' יוחנן בתיובתא לא
חיישינן להא וקי"ל כרב ושמואל דאמרי תרווייהו ...